

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ หนังสือซึ่งผู้เขียนใช้เป็นเครื่องมือสอนธรรมที่เป็นหนังสือภาษาไทยเล่มแรก คือเตภูมิกถา เป็นหนังสือภาษาไทยสอนธรรมเล่มแรกที่ปรากฏในแผ่นดินสยามประเทศ ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยสุโขทัย^๑ จัดเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา^๒ วรรณกรรมพระพุทธศาสนาสมัยรัตนโกสินทร์ และถือเป็นต้นแบบต่อวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในยุคต่อมา^๓

วรรณกรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ มีจำนวนมาก ทั้งที่คัดลอกข้อความที่น่าสนใจจากพระไตรปิฎกจัดพิมพ์เป็นชุดจากพระโอษฐ์ ที่เป็นข้อเขียน ในช่วงแรก เช่น หนังสือตามรอยพระอรหันต์ หนังสือ ๑๐ ปีในสวนโมกข์ และคำบรรยายบันทึกเสียงไว้แล้วคัดลอกออกมาจัดพิมพ์ เช่น วรรณกรรมชุด "ธรรมโฆษณ์" ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีจำนวน ๘๕ เล่ม วรรณกรรมชุด "ลอยปทุม" มีจำนวน ๑๐๐ เล่ม วรรณกรรมชุด "หมุนล้อธรรมจักร" มีจำนวน ๘๑ เล่ม นอกจากนี้ยังมี วรรณกรรมชุด "มองด้านใน" มีจำนวน ๕๕ เล่ม ที่ทางมูลนิธิเผยแพร่วิถีประชาธิปไตยจัดพิมพ์ วรรณกรรมชุด "ไตรรัตน์ขจัดทุกข์" มีจำนวน ๓ เล่ม วรรณกรรมชุด "บัวหลวง" มีจำนวน ๘ เล่ม วรรณกรรมชุด "เทิดทูนธรรม" มีจำนวน ๑ เล่ม วรรณกรรมชุด "ทูนธรรม" ที่แปลเป็นภาษาอังกฤษมีจำนวน ๓ เล่ม ในบรรดาวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณ์นั้น ได้มีการคัดลอกข้อความจากคำบรรยายชุดตุลาการกรรมเล่มที่ ๑ มาจัดพิมพ์เผยแพร่ใช้ชื่อว่า คู่มือมนุษย์^๔

วรรณกรรมเรื่อง คู่มือมนุษย์ ถือว่าเป็นวรรณกรรมอีกเล่มหนึ่งของท่านพุทธทาสภิกขุ ที่มีความสำคัญต่อพุทธศาสนิกชนชาวไทยและชาวต่างประเทศ ได้แปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษาด้วยกัน เพราะเป็นบันไดขั้นแรกของการศึกษาพระพุทธศาสนา เพราะมุ่งชี้หลักเนื้อหา แก่น

^๑ ประสิทธิ์ ศรีสมุทร, วรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

^๒ เอกรัตน์ อุดมพร, วรรณคดีสมัยอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร : วัชรินทร์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๐.

^๓ สนิท ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมทางศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๑.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, อธิษฐานประวัติของท่านพุทธทาสภิกขุเล่าไว้เมื่อวันสงกรานต์, พระประชา ปสนุนธมโม สัมภาษณ์ อรศรี งามวิทยาพงศ์ บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๕-๒๒๗.

ใจความสำคัญ สำหรับบุคคลปกติพึงพิจารณาหาเหตุผล เป็นหลักธรรมที่กล่าวเจาะจงถึงเนื้อ
แท้ของพุทธศาสนา ให้เข้าใจง่ายและลึกซึ้งขึ้นตามลำดับ เป็นหลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้ต้องการ
ศึกษา และพัฒนาชีวิตให้ก้าวหน้าในหน้าที่การงานของตน เป็นการปฏิบัติต่อตัวเอง อย่างมี
หลักการในการจะรักษาอุดมคติ เพื่อยังประโยชน์สูงสุดให้เกิดแก่ชีวิตตนเอง และโลกด้วยว่าชีวิต
คืออะไร ชีวิตเราเกิดทำไม และมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร ชีวิตนี้ต้องการอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิต
ตอบว่าต้องการชีวิตที่สงบเย็นเป็นประโยชน์ต่อตัวเองและสังคม ด้วยการไม่ตกเป็นทาสของกิเลส
ตัณหา อุปาทาน นั่นคือเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐใจสูงมีคุณธรรม ถอนความยึดมั่นถือมั่นจากอึดตา
ตัวตน มีสติคุ้มครองรักษาชีวิตจิตใจตัวเอง รู้จัก บาป บุญ คุณโทษ สิ่งใดควร สิ่งใดไม่ควร ศาสนา
พุทธเป็นศาสนาของผู้รู้ให้ตื่นจากความหลับใหลมัวเมา ให้มีชีวิตอยู่เหนืออภิสรรพทั้งปวง

วรรณกรรมเล่มนี้จะชี้ให้เห็นด้วยว่า พุทธศาสนาที่แท้นั้น พระพุทธเจ้าเริ่มสอนเรื่อง
อะไร และผลของการปฏิบัติตามคำสอน จะเป็นอย่างไรในที่สุด หากคำสอนของผู้ใด ผิดไปจาก
หลักที่อธิบายไว้ในหนังสือเล่มนี้ ถือได้ว่านั่นไม่ใช่คำสอนของพระพุทธเจ้า^๕ เนื่องจากธรรม
บรรยายของพระเดชพระคุณพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ซึ่งตั้งใจจะให้ เป็น คู่มือของ
มนุษย์ทุกคน โดยการบรรยายผ่านการอบรมผู้ที่จะเป็นผู้พิพากษา โดยหวังว่า ถ้าท่านที่จะเป็น
ผู้พิพากษา จะเป็นปุชนียบุคคล ผู้มีเจตนาอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้วมุ่งรักษา “อุดมคติ” ของผู้รักษาความ
เป็นธรรมหรือผู้คุ้มครองธรรมโดยปราศจาก “อคติ ๔” นั้นย่อมเป็นเสมือนหนึ่งอริยบุคคล หรือ
อย่างต่ำที่สุดก็กัลยาณปุถุชนด้วย การละสักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส เท่าที่พระโสดาบัน
ท่านจะได้ ก็เป็นกำลังอันเพียงพอที่จะตัดหนทางของ “อคติ” ได้โดยสิ้นเชิง^๖ วรรณกรรมเรื่อง “คู่มือ
มนุษย์” เป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าน่าศึกษาอย่างไรและ ได้รับความนิยมนิยมชมชอบจากชาวไทยและ
ชาวต่างประเทศอย่างกว้างขวางมากที่สุด และให้ความรู้ทางด้านคุณธรรม ด้านจริยธรรมที่เป็น
ประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างไม่มีความทุกข์ มีแต่ความสุขทางใจ ไม่ว่าชาวโลกเขา
จะวุ่นวายกันไปอย่างไร ทั้งนี้ก็เนื่องจากหลักธรรมแสดงถึงความเป็นอิสระทางใจอย่างแท้จริง ถือ
ว่าเป็นแนวทางและหลักปฏิบัติในการพัฒนาประชากรของประเทศไทยให้เป็นทรัพยากรบุคคลที่มี
คุณค่า เปรียบเช่นประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งการมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่า นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญใน
การพัฒนาประเทศ

^๕ ปุ่น จงประเสริฐ, คำชี้แจง, องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา : เกี่ยวกับคู่มือมนุษย์,
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔.

^๖ พุทธทาสภิกขุ, คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕),
หน้า ถ้อยแถลง.

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ของพุทธทาสภิกขุ พร้อมแนวคิดเรื่องการพัฒนาคนในวรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ และวิเคราะห์คุณค่าอิทธิพล งานวรรณกรรมที่มีต่อการพัฒนาคน เพื่อจะได้ทราบรูปแบบและวิธีการรวมทั้งปัญหาความต้องการต่างๆ ตลอดจนแนวทางแก้ไขในการการพัฒนาคนในวรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ ตามส่วนที่จำเป็นต้องพัฒนาให้มีศักยภาพตามหลักธรรมในวรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านศึกษาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางสร้างสรรค์ ได้รับความรู้ทางลีลาการเขียนเรื่องคู่มือมนุษย์ ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่รวบรวมใจความแก่นสำคัญของพระพุทธศาสนา

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องคู่มือมนุษย์ในฐานะวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่ามากอีกเรื่องหนึ่ง ที่มีวัตถุประสงค์ที่มุ่งเน้นการศึกษาอัตชีวประวัติและผลงานด้านวรรณกรรมของพุทธทาสภิกขุ และเพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ และเพื่อศึกษาคุณค่าและอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ที่มีต่อการพัฒนาคนในสังคมไทย และก่อให้เกิดผลดีในการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาอัตชีวประวัติและผลงานด้านวรรณกรรมของพุทธทาสภิกขุ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ของพุทธทาสภิกขุ
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาคุณค่าและอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ที่มีต่อการพัฒนาคนในสังคมไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ทราบอัตชีวประวัติและผลงานด้านวรรณกรรมของพุทธทาสภิกขุว่าเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ทราบแนวคิดในการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในคู่มือมนุษย์ของพุทธทาสภิกขุว่ามีลักษณะอย่างไร
- ๑.๓.๓ ทราบหลักการวิเคราะห์คุณค่าอิทธิพลของงานวรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ที่มีต่อการพัฒนาคนในสังคมไทยว่ามีหลักการอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เน้นการศึกษาอัตชีวประวัติและผลงานด้านวรรณกรรมของพุทธทาสภิกขุและวรรณกรรมเรื่อง คู่มือมนุษย์ของพุทธทาสภิกขุ ในรูปแบบของการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรม และคตินิยมที่เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน โดยทำการศึกษาค้นคว้าจากวรรณกรรมและเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานของท่านพุทธทาสภิกขุ

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

วรรณกรรม หมายถึง งานหนังสือ, งานประพันธ์, บทประพันธ์ทุกชนิด ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง สิ่งเรื่องราวซึ่งเขียนขึ้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดงานหนังสือหรือเพื่อความมุ่งหมายใด เป็นงานประพันธ์ในสมัยปัจจุบัน

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง วรรณกรรมที่เขียนขึ้นโดยอาศัยเนื้อหาสาระ หรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตลอดจนนำบุคคลต่างๆ ในศาสนา ได้แก่ ศาสดา สาวก และผู้เกี่ยวข้องมาเป็นแก่นเรื่อง หรืออาจรวมถึงเรื่องราวที่คิดแต่งขึ้นใหม่ให้เป็นเรื่องในศาสนา ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อกล่อมเกล่าจิตใจของบุคคลให้ดีขึ้น

มนุษย์ หมายถึง ผู้มีจิตใจสูงและมีคุณธรรม รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ รู้จักสุข รู้จักทุกข์ รู้จักดี รู้จักชั่ว รู้จักเหตุ รู้จักผล สิ่งไหนควร สิ่งไหนไม่ควร รู้จักวิธีดำเนินชีวิตอยู่ในท่ามกลางสังคมได้อย่างสันติสุข

คู่มือมนุษย์ หมายถึง หนังสือที่ได้รับการสรุปย่อใจความมาจากคำบรรยายของท่านพุทธทาสภิกขุ ในการอบรมผู้ที่จักเป็นผู้พิพากษา ซึ่งได้รับการโปรดเกล้าฯ เป็นตุลาการ เพื่อนำหลักธรรมสำหรับการปฏิบัติตนตามหน้าที่หรือผดุงรักษาคุณธรรมเอาไว้ และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตามหลักทางพระพุทธศาสนา

การพัฒนามนุษย์ หมายถึง การพัฒนาให้เป็นผู้มีคุณธรรมความดีสมบูรณ์พร้อมด้านกาย วาจา และจิตใจได้อย่างถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

พุทธทาสภิกขุ หมายถึง พระเถระรูปหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่ได้รับสมณศักดิ์ทางคณะสงฆ์ตามลำดับดังนี้

พ.ศ. ๒๔๖๕ พระเงื่อม

พ.ศ. ๒๔๗๓ พระมหาเงื่อม อินทปญฺโญ

พ.ศ. ๒๔๘๕ พระครูอินทปญฺญาจารย์

พ.ศ. ๒๔๙๓ พระอริยนันทมุนี พระราชาคณะชั้นสามัญ

พ.ศ. ๒๕๐๐ พระราชชัชวาล พระราชาคณะชั้นราช

พ.ศ. ๒๕๑๔ พระเทพวิสุทธิเมธี พระราชาคณะชั้นเทพ

พ.ศ. ๒๕๓๐ พระธรรมโกศาจารย์ พระราชาคณะชั้นธรรม

พุทธทาสภิกขุ ท่านเป็นพระมหาเถระที่ริเริ่มก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๕ และได้ทำการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง ดังที่ท่านกล่าวไว้เสมอว่า “บวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง” จนได้สร้างผลงานไว้ในพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย ซึ่งรู้จักกันดีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

สังคมไทย หมายถึง กลุ่มชนชาติที่อาศัยอยู่ร่วมกันในประเทศไทย มีขนบธรรมเนียม ประเพณีแบบไทย มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นต่างจากสังคมอื่นได้แก่ ภาษาพูด ภาษาเขียน การแต่งกาย ความเชื่อ มารยาท อาหาร การดำเนินชีวิตที่มีพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน เป็นต้น

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารและหนังสือ

๑.๖.๑ **พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)** ให้ทัศนะไว้ในหนังสือ “เทคนิคของการมีธรรมะ” เล่ม ๑ (ศีลธรรมกลับมา) สรุปใจความได้ว่า ธรรมะที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนามนุษย์ หมายถึง ธรรมะที่เป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ ด้วยการมีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์ในธรรมชาติ ๔ ความหมาย คือ ความหมายที่ ๑ มนุษย์จะต้องเข้าใจตัวธรรมชาติทั้งหมด ความหมายที่ ๒ มนุษย์จะต้องเข้าใจกฎธรรมชาติ ความหมายที่ ๓ มนุษย์จะต้องปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ ความหมายที่ ๔ มนุษย์จะต้องได้รับผลจากการปฏิบัติหน้าที่โดยได้รับความสุขในส่วนตนและเกิดสันติภาพในส่วนรวม ตั้งแต่สมัยโบราณมีคำกล่าวไว้ว่า สัตว์กับคนเหมือนกันในเรื่องการกินอาหาร การพักผ่อนหลับนอน การจีบลาถหนีภัย และเรื่องกิจกรรมระหว่างเพศ แต่คนประเสริฐกว่าสัตว์ จึงเรียกว่ามนุษย์ เพราะมีธรรมะ ธรรมะเป็นสิ่งที่ทำให้ความแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์ การพัฒนามนุษย์เพื่อให้มีมนุษย์กันเต็มที่ จนเป็นมนุษย์ที่เต็มความหมายแห่งความเป็นมนุษย์ โดยยกสถานภาพจากสถานภาพ ๓ ประเภท คือ จากคำว่า “สัตว์” ว่า มนุษย์นี้เป็นสัตว์เศรษฐกิจ มนุษย์นี้เป็นสัตว์สังคม มนุษย์นี้เป็นสัตว์การเมือง ให้มนุษย์มาเป็นสัตว์ที่มีศีลธรรม สัตว์ที่มีศาสนา และสัตว์ที่มีสันติภาพ เมื่อสัตว์ทั้ง ๓ ประเภทมีธรรมะจึงจะมีความเป็นมนุษย์ และจะไม่สูญเสียความเป็นมนุษย์^๑

๑.๖.๒ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)** ให้ทัศนะไว้ในหนังสือ “ธรรมานุญชีวิต” สรุปใจความได้ว่า คนสมบูรณ์แบบหรือมนุษย์โดยสมบูรณ์นั้น เป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าต่อความเป็น

^๑ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), เทคนิคของการมีธรรมะเล่ม ๑ (ศีลธรรมกลับมา), พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐ - ๕๕.

มนุษยชาติ เรียกว่า คนเต็มคน สามารถนำพาหมู่คณะไปสู่เป้าหมายความสำเร็จของชีวิตด้วยความสุขสงบร่มเย็นเพราะมีธรรมของสัทบุรุษหรือคุณสมบัติ ๗ ประการ คือ ๑) รัชมัญญตา รู้หลัก และรู้จักเหตุ ๒) อุตตัญญตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล ๓) อุตตัญญตา รู้ตน ๔) มัตตัญญตา รู้ประมาณ ๕) กาลัญญตา รู้กาล ๖) ปริสสัญญตา รู้ชุมชน ๗) ปุคคลัญญตา รู้บุคคล^๔

๑.๖.๓ แสง จันทรงาม ให้ทัศนะไว้ในหนังสือ “เกร็ดธรรม” สรุปใจความได้ว่า มนุษย์มีหน้าที่เกี่ยวกับเรื่องชีวิตว่า “ชีวิตคือการแก้ปัญหา ชีวิตของเราแต่ละคนก็เปรียบเหมือนนก เราเกิดมาพร้อมด้วยชีวิตร่างกายที่เต็มไปด้วยปัญหาที่จะต้องแก้ไข ปัญหาความอดอยาก ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาความโง่เขลาเบาปัญญา ปัญหาการต่อสู้ดิ้นรนกับภาวะแวดล้อม นอกจากปัญหาของตนเองแล้วยังมีปัญหาคณรอบข้างนำมาให้ช่วยแก้อีก ชีวิตจึงเป็นกระบวนการแก้ปัญหาโดยธรรมชาติ การแก้ปัญหาเป็นหน้าที่โดยธรรมชาติของมนุษย์ เหมือนการบินเป็นหน้าที่ของนก การแก้ปัญหาทำให้ชีวิตมีคุณค่า เพราะฉะนั้นเมื่อเผชิญปัญหาอย่าบ่น อย่ากลัว จงตั้งใจแก้มันด้วยความสุขุมเยือกเย็นจนบินไปเรื่อยๆ ในที่สุดก็จะถึงดินแดนอบอุ่นที่คอยอยู่ทางซีกโลกด้านใต้”^๕

๑.๖.๔ นางลักษณ เทพสวัสดิ์ ได้ให้ทัศนะ ปัญหาสำคัญในสังคมไทยไว้ในหนังสือเรื่อง “วิเคราะห์ปัญหาสำคัญในสังคมไทย” สรุปใจความได้ว่า การจะพัฒนาเด็กไทยให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ควรมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ องค์ประกอบ คือ ครอบครัว โรงเรียน สังคม และสื่อมวลชน ต้องทำงานประสานกัน และทำหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี กล่าวคือ ครอบครัวที่จะสามารถพัฒนาเด็กได้ควรเป็นครอบครัวที่อบอุ่น มีศีลธรรม มีความรู้ในการพัฒนาเด็กให้มีพัฒนาการรอบด้านทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ บุคลิกภาพที่เหมาะสมตามวัย โรงเรียนเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมต่อจากครอบครัว มีบทบาทคือ ถ่ายทอดส่งเสริมเพิ่มพูนวิชาการและวิชาชีพ ชี้นำและกฎศีลธรรมจรรยาและมารยาทสังคมให้รู้จักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม สังคม ซึ่งรวมถึงสังคมหรือชุมชน ผู้ปกครอง โรงเรียนควรจะมีความเข้าใจระบบพื้นฐานของสังคมปัจจุบัน เช่น เรื่องพิธีกรรมควรให้เด็กเข้าใจความหมายและปฏิบัติเพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจและเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นและเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันกับสังคมใหญ่ในประเทศ สื่อมวลชน ควรจะมีส่วนสำคัญในการให้การศึกษาแก่พ่อแม่ ผู้ปกครองและเด็ก เพราะ

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ธรรมบุญชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๕๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔-๕.

^๕ แสง จันทรงาม, *เกร็ดธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์คำว, ๒๕๔๗), หน้า ๑-๒.

เป็นเครื่องมือที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาและการเรียนรู้ให้กับมนุษย์ในสังคมที่กว้างขวางที่สุด และเป็นเครื่องมือในการสร้างและขยายสุขภาวะให้กับเด็กเยาวชนและครอบครัวในปัจจุบัน^{๑๐}

๑.๖.๕ สมบัติ จันทรวงศ์ ได้ให้ทัศนะไว้ในหนังสือ “วิเคราะห์ชีวิตและงานของสุนทรภู่” สรุปใจความได้ว่า สุนทรภู่มีความเชื่อตามคติทางพุทธศาสนาว่า ชีวิตและความเป็นอยู่ในโลกนี้ คือ การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ และสรรพสิ่งทั้งหลายที่อยู่ในโลกหรือจักรวาลที่เราอาศัยอยู่นี้ ถูกควบคุมโดยอำนาจของกฎธรรมชาติหรือกฎแห่งกรรม แต่ในทัศนะของสุนทรภู่เห็นว่า ชีวิตในปัจจุบันคือ ชีวิตที่มีความหมาย แต่ชีวิตในโลกหมายถึง ชีวิตในสังคมมนุษย์ชีวิตที่แท้จริงคือ ชีวิตที่บุคคลอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยคุณธรรมความดีเท่านั้น ไม่ใช่ใช้ชีวิตที่อยู่โดดเดี่ยวกับธรรมชาติ การอยู่ตามลำพังนอกสังคมนั้น เป็นสิ่งที่จะนำมาเปรียบเทียบกับชีวิตในสังคมมนุษย์ไม่ได้เลยเพราะมันคนละสังคมกัน^{๑๑}

ข. วิทยานิพนธ์

๑.๖.๖ พระภาณุมาศ ฐมฺมานนุโท ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา เรื่อง ปิฎกาทังสาม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ เนื้อหาสาระสำคัญวิเคราะห์แนวความคิด หลักเกณฑ์ ในการแต่งคัมภีร์ปิฎกาทังสามของนักปราชญ์ชาวล้านนา ตลอดจนถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อคติความเชื่อของชาวล้านนาในการสร้างในคัมภีร์ ปิฎกาทังสามพบว่า การแต่งคัมภีร์ปิฎกาทังสามนั้นเพื่อนำเสนอทางการสื่อสารเนื้อหาสาระธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการโดยยึดเอาคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งสามหมวดนำมาเป็นฉบับย่อ แต่งเป็นคำประพันธ์แบบร้อยแก้วปนร้อยวิธีการนำเสนอในคัมภีร์ปิฎกาทังสาม วิธีดำเนินเรื่องเป็นไปตามเค้าโครงของผู้ประพันธ์คือ มีส่วนเกริ่นนำ หรือปณามพจน์ ส่วนนำเรื่อง ส่วนอธิบายขยายความ และส่วนสรุป หรือตอนจบของคัมภีร์ ส่วนอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแรงบันดาลใจหรือเป็นแนวคิดให้สร้างคัมภีร์ปิฎกาทังสามถวายไว้กับวัดนั้นได้แก่ อิทธิพลทางการศึกษาอิทธิพลทางคติความเชื่อเรื่องอานิสงส์การให้ทาน คติความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม เป็นต้น^{๑๒}

^{๑๐} นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, วิเคราะห์ปัญหาสำคัญในสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า (ก)

^{๑๑} สมบัติ จันทรวงศ์, โลกทัศน์ของสุนทรภู่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๗), หน้า ๒๒๑ – ๒๒๓.

^{๑๒} พระภาณุมาศ ฐมฺมานนุโท ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา เรื่องปิฎกาทังสาม, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑)

๑.๖.๓ ดวงทิพย์ โรจน์กิตติการ ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา” : ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่อง จอมจักรพรรดิอโศก สรุปใจความได้ว่า เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก เป็นวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา ที่มีจุดประสงค์เพื่อเกิดพระเกียรติพระเจ้าอโศกมหาราชผู้เป็นบุคคลที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ วรรณกรรมเรื่องนี้จึงมีเค้าเรื่องมาจากชีวประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช เนื้อหาของวรรณกรรมเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก เป็นเรื่องราวชีวิตของจอมจักรพรรดิอโศก ตั้งแต่ทรงพระราชสมภพจนถึงสวรรคต ในระหว่างพระชนม์ชีพ พระองค์ทรงต้องประสบกับความสุข ความทุกข์ความสมหวังและความผิดหวัง ที่พลัดเปลี่ยนหมุนเวียนสลับกันเข้ามาในพระชนม์ชีพของพระองค์ จนบั้นปลายของพระชนม์ชีพ พระองค์ทรงดำเนินชีวิตตามครรลองของพระพุทธศาสนา ทรงได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาบริหารประเทศ ทรงใช้ตราธรรมจักรเป็นตราแผ่นดิน ทรงอุปถัมภ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังหลาย ๆ ประเทศ จนกระทั่งพระพุทธศาสนาได้แผ่ไพศาลกว้างไกลไปทั่วโลกอย่างที่เราเห็นกันอยู่ในปัจจุบัน หลักธรรมและทัศนะชีวิตที่ซึมแทรกอยู่ทั่วตลอดในเนื้อหาของหนังสือ หากบุคคลนำมาประพฤติปฏิบัติจะอำนวยผลให้ได้รับความสุข ความสงบ ความเย็นใจ วรรณกรรมเรื่องนี้จึงมีคุณค่าในการก่อเกิดปัญญาทางธรรมให้กับผู้อ่าน^{๓๓}

๑.๖.๔ ทิวาทิพย์ เทียมชัยภูมิ ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา” ศึกษากรณีเรื่องลิลาวดี สรุปใจความได้ว่า การศึกษา วรรณกรรมเรื่อง ลิลาวดี ให้คุณค่าแห่งวรรณกรรมและโวหารเชิงอุปมา โดยเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมนั้น โดยสื่อข้อความได้อย่างสอดคล้องเหมาะสมกับการอธิบายหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการเพิ่มคุณค่าด้านวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างเหมาะสมกับบรรยากาศของเนื้อเรื่องและมีความกลมกลืนกับบทบาทของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านเกิดภาพพจน์ และจินตนาการคล้อยตามโวหารดังกล่าว รวมถึงสะท้อนความรู้สึกให้ผู้อ่านซาบซึ้งในสุนทรียรส ชวนให้น่าสนใจติดตามเรื่องอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ต้นจนจบ^{๓๔}

๑.๖.๕ พิตยา ศรีโกตะเพ็ชร ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “พระพุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์” ศึกษาเฉพาะกรณีคนตาบอดในสังคมไทยปัจจุบัน สรุปใจความได้ว่า การพัฒนา

^{๓๓} ดวงทิพย์ โรจน์กิตติการ ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่อง จอมจักรพรรดิอโศก วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕)

^{๓๔} ทิวาทิพย์ เทียมชัยภูมิ, การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา ศึกษากรณีเรื่อง ลิลาวดี, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖)

ต้องเริ่มต้นจากพฤติกรรมกระทำที่ทำให้มนุษย์ได้ศึกษาตนเองก่อน นั่นคือพฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกาย วาจา และทางจิตใจ ซึ่งรวมแล้วเข้ากับเรื่องการแนวทางการพัฒนาของท่าน พุทธทาสภิกขุ โดยจุดมุ่งหมายของการพัฒนามนุษย์ตามหลักทางพระพุทธศาสนาแบ่งตามจุดมุ่งหมายของชีวิตออกเป็น ๒ ระดับ ๑) จุดมุ่งหมายระดับโลกียะ ๒) จุดมุ่งหมายระดับโลกุตระในระดับโลกียะหรือประโยชน์ปัจจุบันในพระพุทธศาสนาสามารถดำเนินชีวิตพบกับสิ่งที่สำคัญได้แก่

๑. มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคภัย สง่างาม มีอายุยืนยาว

๒. มีเงิน มีงานมีทรัพย์สินที่ได้จากการประกอบอาชีพที่สุจริต พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ

๓. มีสถานภาพดี ทรงเกียรติยศ มีไมตรี เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม

๔. มีครอบครัวที่ผาสุก รักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าหน้าถือตาของคนในสังคม^๕

๑.๖.๑๐ โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยสารนิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องศีล ๕ ในพระไตรปิฎก” สรุปใจความได้ว่า ศีลเป็นตัวควบคุมความประพฤติด้านการรักษากายวาจา ให้อยู่ในสภาพปกติ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท มีสติ ระมัดระวัง ตั้งใจ เป็นบันไดขั้นแรกของการก้าวไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะศีลคุ้มครองรักษาจิตใจ ศีล ๕ เป็นหลักความประพฤติขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์แต่ละคนในฐานะเป็นมนุษย์คนหนึ่งเรียกว่า มนุษยธรรม พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่ามนุษย์มีลักษณะพิเศษ ๕ ประการ คือ ๑) รักชีวิต ๒) รักทรัพย์สมบัติ ๓) รักครอบครัว ๔) รักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ๕) รักสุขภาพอนามัย เพราะศีลทำคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์^๖

๑.๖.๑๑ พระมหาสำราญ ญาณสวโร ศึกษาเรื่อง “การศึกษาผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย” สรุปใจความได้ว่า ปัญหาสิ่งเสพติดกำลังระบาดอยู่ในปัจจุบันจนน่าเป็นห่วงเพราะจิตใจของคนห่างศีล ที่จะรักษาความปกติของมนุษย์เอาไว้ ศีลข้อที่ ๕ สำคัญที่สุดเพราะปกติจากการไม่ดื่มสุรา รวมไปถึงการเสพสิ่งของมีเมามาเข้าร่างกาย เป็นการทำลาย

^๕ พิทยา ศรีโกตะเพชร, “พระพุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์ ศึกษาเฉพาะกรณีการพัฒนาคนตาบอดในสังคมไทยปัจจุบัน, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕)

^๖ โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, ศึกษาวิเคราะห์เรื่องศีล ๕ ในพระไตรปิฎก, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕)

สุขภาพตัวเองและทำลายสุขภาพของบุคคลที่อยู่ในสังคม ทำลายสติสัมปชัญญะ ลักษณะพิเศษของมนุษย์คือ รักสุขภาพของตัวเอง^{๑๖}

สรุป จากการศึกษาโดยภาพรวม พบว่าจากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ทำให้ทราบว่างานวิจัยต่างๆ เหล่านั้น ได้กล่าวถึงหลักการพัฒนามนุษย์เพียงบางส่วนเท่านั้น ยังไม่มีกล่าวถึงการพัฒนามนุษย์โดยละเอียด ดังนั้นในงานวิจัย ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องราวและลักษณะต่างๆ ในวรรณกรรมแต่ละเรื่องเพื่อให้ทราบเนื้อหาของการพัฒนา รวมทั้งวิเคราะห์ลักษณะในวรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ สำหรับอบรมคณะผู้ที่จักเป็นผู้พิพากษา เพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาเรียนรู้การปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องดังมโนธรรมในทางพระพุทธศาสนา จากนั้นจะประยุกต์ลักษณะต่างๆ ในวรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์มาเพื่อพัฒนามนุษย์ในสังคมไทย

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นวิจัยทางด้านเอกสาร (Documentary research) โดยมีขั้นตอนดังนี้คือ

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษารวบรวมข้อมูล ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากอัตชีวประวัติด้านวรรณกรรมของท่าน หนังสือ ตำราวิชาการ และเอกสารงานที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยพุทธศาสนิก และลักษณะในวรรณกรรมคู่มือมนุษย์พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก และชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ วรรณคดี

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล ศึกษาและประยุกต์ลักษณะในวรรณกรรมคู่มือมนุษย์และประยุกต์ลักษณะในวรรณกรรมคู่มือมนุษย์ที่มีต่อการพัฒนามนุษย์ในสังคมไทยในรูปแบบต่างๆ

ขั้นตอนที่ ๓ สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ เมื่อดำเนินการศึกษาค้นคว้าข้อมูลตามขั้นตอนที่ ๑ และวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนที่ ๒ แล้ว ผู้วิจัยจะสรุปผลการวิจัยด้านอัตชีวประวัติด้านวรรณกรรมของท่านพุทธศาสนิก ลักษณะในวรรณกรรมคู่มือมนุษย์ คุณค่าและอิทธิพลงานวรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ที่มีต่อการพัฒนามนุษย์ในสังคมไทย และนำเสนอผลการวิจัยที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้พร้อมข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

^{๑๖} พระมหาสารวย ญาณสวโร, “การศึกษาผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒)

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบอัตชีวประวัติและผลงานด้านวรรณกรรมของพุทธทาสภิกขุ

๑.๘.๒ ทำให้ทราบลักษณะและเนื้อหาของวรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ของพุทธทาสภิกขุ

๑.๘.๓ ทราบถึงคุณค่าทางวรรณกรรมเรื่องการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องคู่มือมนุษย์ของพุทธทาสภิกขุ ในด้านต่าง ๆ